

Családban marad (Esterházy Péter plagizál Danilo Kištől)

Legújabb, 2008 tavaszán megjelent regényében (*Semmi művészet*) Esterházy Péter – a korábbiaktól eltérően – pontosan megadja minden idézet, minden vendégszöveg forrását. Lehet, hogy ebben nemcsak az a cikk játszott közre (Forgács 2007), amely jogellenes és etikátlan plágiumnak minősítette a más szerzőktől származó és jelöletlenül hagyott, sajátként kezelt szövegek beiktatását, hanem a cikk nyomán a *litera* portálján és például a 2007-es JAK-táborban kibontakozó heves vita is. Greff Andrásnak 2008-ban adott interjújában Esterházy jóval megengedőbb, mint korábban: „azt rossz megoldásnak gondolnám, ha ezt a problémát a jognak a lehetőségeivel oldanánk meg. Bár van, amikor nincs mit csinálni. Hivatkoztak is ezekben a szövegekben az amerikai kiadásra, ott mondhattam én bármit az intertextualitásról meg arról a finom kelet-európai szövegremegésről, mind egy volt, roll over, beindult egy gépezet. Más térben zajlott a dolog. Abban is van igazság, hogy itt, minthogy az egész nem

jogállami keretekben alakult ki, a jogról való gondolkodás nincsen is. Nem véletlen, hogy aki fölvetette, az Amerikában élt: ott ez a szempont nagyon erős, és erre nincs is mit mondani.” De azért így folytatja: „Lényegében az irodalom nem érdekli azt, aki ezt így szóvá teszi, de hát ez legitim álláspont. Időnként valóban vannak kétséges pontok. Egyik része [...] akkor van, ha önmagában megálló, vagy sugárzó egységről van szó, ilyen mondjuk a *Harmoniában* a Garaczi apaalírásos szövege vagy Görgey kitelepítéses szövege, ahol egyébként jelzem intarziával, *meg a változtatásaim miatt egész mást is mond ez a rész* (kiemelés tőlem – B. E.), de mégis. A másik az elrontás, de ez alig történt meg, azt hiszem.” (Esterházy 2008:II-III) Az író – vitapartnereivel együtt – mintha elfeledkezni látszana a kétféle idézési mód legkirívóbb két esetéről munkásságában.

Az utóbbival kezdve: Esterházy 1982-ben egyetlen fehér papírlapra lemasolta Ottlik Géza *Iskola a határon* című

regényét úgy, hogy amikor az oldal aljára ért, a tetején folytatta a másolást, s az egymásra írt sorok végül egy olvashatatlan fekete képpé folytak össze. Balassa Péter kacifántosan többfajta mély művészi értelmet – többek között az idézést – tulajdonított e szó szerinti szövegrontásnak (Balassa 1985), de sokan voltak olyanok, akik csak legyintettek: ártalmatlan különckedés, magánügy. Akár így, akár úgy, mindenesetre Molnár Ferencnek, aki *A gőzszlop* című kisregényében (1926) megálmodta Esterházy előképét, erről nem az irodalom jut az eszébe: „A főispán regényíró volt. Egy félév óta dolgozott nagy társadalmi regényén, amely bizonyára nagyon érdekes volt, de senki el nem olvashatta; mert a főispán írás közben nagyon inpraktikus módszert használt: az egész regényt egy lap papírosra írta. Mikor elkezdte, végigírta az oldalt. Aztán ahelyett, hogy másik papírlapon folytatta volna, újra kezdte felül az írást a teleirt oldalon. Aztán mikor leért a papír aljára, megint nyugodtan folytatta fölül. Mikor nekem megmutatta a regényt, már hat hónap óta írta. [...] A papíroson nyomai sem voltak az írásnak. Mintha tintával feketére festették volna, egyszerűen fekete papír lett belőle. (...) Ez a regénykézirat nem kitalálás, hanem tény a patológia történetében.” (Molnár 1926:345)

Én azonban most a legnagyobb „önmagában megálló, vagy sugárzó egységet”, s ennek kapcsán egy apró élet- és irodalomtörténeti tényt szeretnék göröcső alá venni és a ráakodott mindenfélelől megtisztítani, azt igazolandó, hogy az Esterházy-féle idézési technika indoka, s ennek folytán megítélése is nagyon különböző lehet.

Esterházy Péter és Danilo Kiš első, és mindmáig legtöbbször vitatott (szellemi) találkozásáról van szó. Amely avval kezdődött, hogy 1984 táján barátomtól, Dömölky János filmrendezőtől megkaptam az *Enciklopedija mrtvih* (A holtak enciklopédiája) előző évben Belgrádban megjelent kötetét, avval, hogy hátha akad benne valami megfilmesítésre alkalmas. Kiválasztottam három elbeszélést, amelyeket szerb-horvát szakos egyetemista fiam, Bojtár B. Endre le is fordított egy esetleges film számára – amiből egyébként aztán nem lett semmi.¹ Köztük volt a *Slavno je za otadžbinu mreti*, amelyet a fordító *Mily dicső a hazáért halni* címen magyartított. A cím Horatius szállóigévé lett sorának („dulce et decorum est pro patria mori”, *Ódák*, III, 2) némileg lerövidített és ezért nehezen felismerhető fordítása.² Kérdésemre ezt erősítette meg (egy 2005 októberben küldött e-mailben) Danilo Kiš özvegye és hagyatékának gondozója, Mirjana Miočević is, maga is nyelvész-filológus: „Horatius III, 2 ódját, amelynek nálunk *Tanácsok a római ifjúságnak* a címe, Mladen S. Atanasijević fordí-

totta, *Római líra*, Beograd, Prosveta, 1965. Fordításában a sor úgy hangzik, hogy „Slavno je i slavno za otadžbinu umreti” (Édes és dicső a hazáért meghalni). A közös könyvtárunkból származó említett könyv jelenleg nálam van. 67. oldalán található az említett sor, amelyet Danilo szokása szerint a körmével jelölt meg.”³

A novella, amely egy Esterházy főúr kivégzéséről szól, (akinek megítélése ráadásul duplafenekű: lehet hősnak is, de baleknak is tartani), annyira magával ragadta Esterházy Pétert, akinek odaadtam a kéziratot, s aki addig csak hallott Kiš-ről, de olvasni nem olvasott tőle semmit, hogy a magáévá tette: a teljes elbeszélést a maga neve alatt közölte, háromszor is. Előtte azonban „mint egy viszonylag jólnevelt ember” írt Kišnek Párizsba: „nem azért, hogy engedélyt kérjek, hanem azért, hogy közöljem, a szöveget most eltulajdonítom, mert az nyilvánvalóan az enyém. A címzett azt válaszolta, hogy csak nyugodtan. Akkor még nem tudtam, hogy eljárásom egyet jelent a hóhér akasztásával.” Valóban, akkor Kiš már rég túl volt a bírósági perekon, a nacionalista hecckampány évein, amely kicsaholta hazájából, s amelynek ürügye mindvégig a plágiumvád volt, az az idézési technika, amelyet első regényével, az 1962-es *Manzárđ*-dal kezdve minden művében alkalmazott, s amely – leegyszerűsítve – közkincsnek tekintette a (világ)irodalmat. („Később soha nem volt alkalmunk erről komolyan beszélgetni, pedig ha nem is a gondolatai, de az érzései érdekelték volna.”) (Esterházy 1998a:173)

Az eltulajdonítás (máshol: „eljárás”, „merénylet”, „parafázis”, „ellopás”, „nem lopás, ez saját jogos tulajdonomnak a birtokbavétele. Hogy Danilo írta – bagatell tétel, áldja őtet az Ég”, „abszolút idézet”) először a szombathelyi *Életünkben* esett meg, a következő csele címmel: *Danilo Kiš: Mily dicső a hazáért halni* – Bevezetés a szépirodalomba – (Bojtár B. Endre fordítása) (Esterházy 1986:385).

Másodszor a *Bevezetés a szépirodalomba* önálló fejezeteként, az átvételt – mint a királynak ajándékot vivő mesebeli lány – egy, a végére tett lapalji jegyzettel el is ismerve, meg nem is: „A fenti szövegben, többek közt, szó szerinti vagy torzított formában Danilo Kiš-idézetek vannak”, valamint feltüntetve a fordító nevét is a könyv végén lévő hosszú névsorban, anélkül, hogy megadná, melyik név melyik idézethez tartozik. („A könyven (sic!) szó szerinti vagy torzított formában, többek közt [...] Bojtár B. Endre, [...] Danilo Kiš, [...] idézetek [...] vannak.”) (Esterházy 1986a: 642-645 és 719-724). Később már ez is elmaradt, amint maga az író beszámol róla: „Múltkor meghívott Eisenstadt – súlyos Eisenstadt –, mert valami bank, vagyis a CA Bank adott az

osztrák kiadónak pénzt a fordításra, tehát ennek ellenében irodalmi estet kellett tartani. Felolvasni, lehetőség szerint a *Termelési-regényből*, de tulajdonképpen bármilyen másból is. Eisenstadt kisváros, tehát a legsúlyosabb közönség, hochintelligens, banki emberek voltak meg egy kisvárosi krémje, tehát a fogorvos, jogász [...] És akkor ott ácsorogtam, és néztem ezeket az embereket. Most kezdjek el egy ilyen vacakolást ezekkel a szavakkal, ahogy szoktam, pláne még németül is... Szóval nagyon rosszul éreztem magam. Fogtam bizony, és felolvastam legújabb novellámat: *Mily dicsőség (sic!) a hazáért halni*... Halálos sikerem volt vele. Megkérdezték, hogy mi ennek a történelmi alapja, meg efféléket, jól elvoltak. Természetesen egy szót sem szóltam a keletkezés sajátos körülményeiről. Amilyen primitív vagyok, még egy ideig gondolkodtam is, hogy elmondom nekik; de akkor végigment a tekintetem: volt ott minden, kiskosztüm, *Landeshauptmann* is volt, tehát politikusok, katasztrófális lett volna volna elkezdni azt a mondatot, hogy ezt nem én írtam. Teljesen reménytelen, egyszerűen meg sem értették volna, mi az, hogy nem én írtam. Akkor mért olvastam föl?... Nem kell ebbe belebonyolódni. *Én fölveszem érte a pénzt – annyi biztos.* (Kiemelés tőlem B. E.) A kiadónak gyorsan megmondtam, még mielőtt elkezdett volna dicsérni. Mert azért ettől tartottam, hogy mélyen a szemembe néz, és azt mondja: »Péter, ez az igaz!« Azt nem szívesen vártam volna meg. De a közönséget rendben homályban hagytam. *Mily dicsőség (sic!)...*” (Esterházy-Birmabum 1991:18)⁴ A kismartoni Esterházy-kastélybeli kalandot máskor is elmesélte az író. 1997-ben „volt egy frankfurti danilózás” (Esterházy 1998:21), amely azután megjelent a *Rowohl Literaturmagazin* Kiš-nek szentelt számában. Esterházy itteni előadása a legrészletesebb összefoglalása kettejük kapcsolatának. Többnyire megegyezik (sokszor szóról szóra) máshol elszórt szövegeivel, de nem mindenütt.⁵ Két eltérést iktatok ide. Az elsőt pusztán rosszmájúságból, előző kiemelésem ellenpontjaként, de főként azért, mert arról tanúskodik, hogy néha Esterházy is beszél abba az utcába, ahol nem irodalmi, hanem jogi szabályok érvényesek: „Amikor olvastam, azonnal tudtam, hogy a szöveg az enyém, az én írásom, nyugodtan vágja zsebre Kiš a szerzői jogdíjat, a szöveg az enyém.” A másik azt illusztrálja, hogy miként maszatolódik el a fordító neve. Főlölesleges lett volna Eisenstadtban, „az ősi családi fészekben” magyarázgatni a helyzetet a jelenlevőknek, akik a novellát „valamiféle önéletrajznak” fogták fel, mondja Esterházy. „Csak bölintettek volna, mintha nem hinnének nekem. Ha például azt mondanám, hogy ezt az

írást Ivan Ivanji szerb-horvátból fordította, senki nem tenne föl kérdéseket, senki nem kezdene gyanakodni, hogy mért kéne egy magyar író szerb-horvátból fordítani...” (Esterházy 1998a: 172, 173)⁶

Esterházy joggal érezhette úgy, hogy a kölcsönzés családban marad, hiszen Kiš a testvérévé fogadta, amiről dokument is van: egyik könyvét 1988 nyarán avval a dedikációval küldte el Esterházy-nak, hogy „öcsémnek szeretettel” (Esterházy 1998:18-19), s ennél személyesebbet nem is írhatott volna: „én nem rokonságban állok a családommal, hanem része vagyok, az vagyok, én vagyok az” (Esterházy 2000:616).⁷ A családi érzést megerősítette első személyes találkozásuk is, amire 1988 nyarán a Wheatland Alapítvány konferenciáján, Lisszabonban került sor.⁸ A fényes fogadáson „ott állt Bérlemény (az elbeszélő, Esterházy így nevezi magát – B. E.) előtt a bátyja (mert Bérlemény bátyban szegény férfiú volt, és szerette viszonyait lecsaládiásítani, nővérekre vágyott és anyákra, apákat talált ki magának és testvéreket, satöbbi, satöbbi, egyszerű ez, akár a zsákbaftatás), az ismeretlen kiabált, mint egy Ottlik-regényhős, ölegette, lapogatta, nézegette Bérleményt: Te! Mi! Hát! Szóval! Jól van. Magyar! – és ebben a pillanatban mindenki megtudhatta, az egész csillogó társaság, hogy kicsoda is Bérlemény, Bérlemény tehát az, akit ez a rekedt hangú, mondjuk így, szeret.” (Esterházy 1991: 227)

A Kiš-novella harmadszor – most már mindenféle cím és fordító nélkül – mint a *Harmonia caelestis* 24. „számozott mondata” jelent meg, annyi változtatással, hogy az „elítelt” helyett mindenütt „édesapám” szerepel, illetve hogy a szinte szállóigévé vált négy zárómondat egyikeben („A történelmet a győztesek írják. A legendákat a nép szövi. Az írástudók fantáziálnak. Bizonyos csak a halál.”) egy véletlen másolási hiba folytán (a tettes szíves közlése – B. E.) a „szövi” helyére „örzi” csúszott. (Esterházy 2000:29)

A novella megjelenése a *Harmonia caelestis*-ben világossá teszi, hogy első olvasásakor, 1985-ben miért fogta el Esterházyt „a döbbenet és az ujjongás érzése”: ekkortájt kezdett tervezgetni egy aparegényt, a későbbi *Harmonia caelestis*-s Kiš elbeszélésében készen találta annak egyik építőkövét. „Azonnal tudtam, hogy valami olyasmit olvastam, amelyhez alapvető közöm van. A magam önző módján ezt úgy fogalmaztam, hogy ez a novella az enyém, az én írásom, noha ő írta, s szerencse, hogy ő írta, mert én elrontottam volna, mert én nem tudtam volna a szövegben előforduló »esterházy« szót az itt szükséges egyszerűséggel kezelni.”⁹ Végig a kilencvenes években egy, mondjuk így, családregegyét írtam, amelyben az említett szó nem jelenték-

telen szerepet játszik. Közben, a hosszú kilenc év alatt sokszor éreztem ennek a Danilo-szövegnek a segítségét. [...] Nem túlzás azt mondani (legfőjebb szerénytelenség), hogy a Danilo-szöveg az, amelyből kihajtott az én 800 oldalas regényem." (Esterházy 2001:24-25)

Kiś a már említett dubrovnikai interjúban azt mondta, hogy számára az irodalom nekrológ, családja, saját élete, a náciizmus, a sztálinizmus, a zsidó lét stb. nekrológia. Abban a párbeszédés önéletrajzfélében, amelyet élete utolsó

három-négy évében *Élet, irodalom* címen tervezetett, s amelyből néhány oldal és az egész vázlata el is készült, kétszer is feltűnik egész életének és munkásságának kulcsszava, az „eltűnik”, az „eltűnés”: külön fejezet lett volna „az apa eltűnése” és „mindenki eltűnik, magyar is, zsidó is”. (Kiś 1993:44) S nem az apa eltűnése a *Harmonia caelestis*-nek is az egyik kulcsszava? S nem tűnt-e el bizonyos fokig az irodalmi *Harmonia caelestis*-ből az apa, hogy azután Esterházy-nak az életes *Javított kiadásban* kelljen őt meglelni?

Az egész történetet Radics Viktóriával egyetértően úgy lehet összefoglalni, hogy „a *Mily dicső a hazáért halni* című parabolát Esterházy Péter szerencsés kézzel elsajátította (és ezzel a gesztussal Danilo Kiś is igazolta a *Borisz Davidovics* körüli szerencsétlen vitában), s bevezette a magyar irodalomba.” (Radics 2002:379) Számomra azonban – túl azon, hogy jó volt újra „molyolni” kettejük szövegein, ráadásul bepillantani (ő, borzalom!) a magyar Horatius-fordítás sűrű szövevényébe – annak is újabb bizonyítéka, hogy

irodalom és élet, textus és kontextus mennyire szétválaszthatatlan, s a maga egyszeri egyediségében is példászerű esete annak, ahogy a kettő átcsap meg visszacsap egymásba, ahogy egy Horatiusból kiinduló irodalmi tényből – irodalmi szövegekben is lecsapódó – létező ember egymás iránti, mondjuk így, (testvéri) szeretete, mely érdektelenné tesz, felülír bármiféle irodalomtudományi, jogi vagy etikai megfontolást.

⁽¹⁾ Ha csak azt nem számítjuk, hogy Dömölky Kiś lelkes hívévé vált, s amikor 1989 április végén, tehát halála előtt alig fél évvel meghívtam az író Dubrovnikba a komparatistikai Soros-szemináriumok díszvendégékként, kamerával fellegyervezve váratlanul Dömölky is megjelent, s ennek köszönhetően készíthetett egy több mint egy óráos beszélgetés Kiśsel – alighanem az utolsó tévéinterjúja – amelyet aztán az MTV 1995. április 3-án le is adott. (Kiś Dubrovnikba Izraéلبól érkezett, ahol részt vett a *Csuszás élet* című dokumentumfilm forgatásán, amely azonban nem róla, hanem a tbtói Gulagot, a Goli otokot (Csuszás sziget) túlélt szerb asszonyokról szól, s amelyben ő csak kérdező riportert volt.)

⁽²⁾ Radics Viktóriának valahonnan ismerős lehetett, ezért kitűnő Kiś-monográfiájában ő „címbe emelt frázisról” beszél. (Radics 2002:379) Az érdekesség kedvéért összegyűjtöttem egy csokorralvált a horázi sor magyar fordításából:

Virág Benedek: „Szép a hazáért halni s dicső dolog” (A rómaiakhoz, Horác 1862:73);

ifj. Szász Béla: „Édes s dicső meghalni a hazáért!” (A római nevelésről, Horatius 1913:116);

Szepegy Gyula: „Hazánk, teérted halni dicső dolog!” (A római erények, Horatius 1984: 103);

Ilyés Gyula: „Szép és magasztos halni ezért: haza!” (A barátságokhoz, Horatius 1985:111);

Bede Anna: „Disz (sic!) és dicsőség halni a nemzetért (sic!)” (A rómaiakhoz, Horatius 1989:85).

⁽³⁾ A sornak természetesen szerbül is létezik más fordítása is, például Miroslav Marković: „Slatko je i slavno mreti za svoj rod!” (Horatius 1956:36) – Itt köszönöm meg Milosevits Péternek a szerb adatok megszerzésében nyújtott segítségét.

⁽⁴⁾ „Először a legendájával ismerkedtem meg, aztán olvasta őt, majd találkoztam. Mondhatni teljes életet élt (így) vele.” (Esterházy 1998: 19)

⁽⁵⁾ A botrányról magyarul először Bányai János adott hírt (Bányai 1978), később részletesebben Bojtár 1989. Az úgy alapkönyve azóta megjelent magyarul is (Kiś 1999) – kis szépséghibával: a Rembrandtól kölcsönzött címet (Anatómialecke) Anatómiai leckének fordítva.

⁽⁶⁾ A cím („Mily dicső...”) először itt szerepel rontott változatban („Mily dicsőség...”), s azután így rögzült Esterházy-nál (például 1998:23, vagy 2001:25). A romlatlan cím azonban – amely tehát csak Esterházy neve alatt jelent meg magyarul az imént említett két helyen – az irodalmi köztudatban (hala Esterházy-nak) megmaradt. Például Radics Viktória is így emlegeti (Radics 2002: 379), noha Kiś magyar nyelven megjelent műveinek a könyv végén található bibliográfiájában a *hóltok* enciklopédiája természetesen Borbély János fordításában szerepel, aki így adta vissza az ominózus címet: „Dicső halál meghalni a honért” (Kiś 1986).

⁽⁷⁾ A fordítónak, Zsuzsanna Gahsének sajnos nincs meg a magyar eredeti, úgyhogy kénytelen vagyok Esterházy-Gahse-fordítótá avaszával – mily dicsőség – németből visszalordítani az innen származó idézeteket.

⁽⁸⁾ Ivan Ivanji szerb regényíró és műfordító. „Civilben” Tito német tolmácsa volt. Sokat fordított magyarról is, többek között egy önálló *Ady*-kötetet. Danilóval együtt szerkesztette és részben fordította a Belgrádban 1970-ben megjelent újabb magyar líra antológiáját (*Novija madarska lirika*). Esterházy találkoztatható valahol a nevével – vagy magával Ivanjival, aki (Bányai János szíves közlése) mint a szerb rezsím ellensége a kilencvenes évek elején Bécsbe emigrált, és jobbra németül ír és publikál.

⁽⁹⁾ Ez bensőségebb, személyesebb és ezért jelentéssel teltebb kapcsolat, mint ami Kiś és több más magyar író: Konrád György, Petri György, *Eörs István* között létrejött, akik a „szerb zsidót” a magyar irodalom családjába fogadták be. Az erről nagyon szépen író Bányai János számára (Bányai 2004) ezért Esterházy eljárása kultikus, aminek eredménye egy erekre, ugyanolyan, mint az író által készített Ottlik-áttír.

⁽¹⁰⁾ A közép-európai és orosz írók részvételével tartott konferenciáról lásd The Lisbon conference 1990.

⁽¹¹⁾ Abban a műfajban, amit mind Kiś, mind Esterházy előszeretettel művelt, s amit Guido Snel „fikcionalizált önéletrajznak” hív (Snel 2004), külön-

sen nem mindegy, hogy a főhős neve megegyezik a szerzőével vagy sem. Képzelnék el, mennyire mást jelentene Kiś aparegényének az az önmagában ártatlan jelenete, mikor az apa, (Eduard Sam, Kis alias Kohn Ede) vitakozik fiával, az elbeszélővel (az egyszerűség kedvéért Danilo Kiśsel), ha a könyv borítóján Esterházy neve állna: „Meglepetéssel és sajnálattal, ismétlem meglepetéssel és sajnálattal be kell ismernem, hogy teljesen magadé- vá tétell bizonyos kispolgári és paraszti szokásokat, mindenben az úgynevezett józan ész parlagi logikáját keresed, ami nem egyéb (fiatalember!), mint a magasabb rendű dolgok leghitványabb semmibevevése. Elég, ha bizonyítékul egyetlen, napnál világosabb, megdönthetetlen tény hozok tudtadra: A család, fiatalember, a leginkább ételkülönlegességnek számított az Esterházy grófok konyhá-ján! Állítod-e még tehát, hogy a család disznóknak szokták adni?” (Kiś 1967:137)

Felhasznált irodalom

Balassa Péter 1982: *Egy regény mint gobelin*. In: *Észjárások és formák*. Bp., Tankönyvkiadó, 1985:308-321.

Bányai János 1978: *Ellenbíráló és irodalmi lecke*. „Híd”, 1978/7-8:925-6.

Bányai János 2004: *Danilo Kiś, a magas támlájú karosszékben*. In: A védett vesztes. Újvidék, Forum, 2006.

Bojtár Endre 1989: *Ember a történelemben!* „Liget”, 1989/3:114-118. Kötetben: *Kelet-Európa vagy Közép-Európa?* Bp., Századvég, 1993:175-196.

Esterházy Péter 1986: *Danilo Kiś: Mily dicső a hazáért halni* – Bevezetés a szépirodalomba – „Életünk”, 1986/5:385-387.

Esterházy Péter 1986a: *Bevezetés a szépirodalomba*. Bp., Magvető.

Esterházy Péter 1991: *Hahn-Hahn grófnő pillantása*. Bp., Magvető.

Esterházy Péter 1998: *No milk today*. Kötetben: *A szabadság nehéz mámore*. Bp., Magvető, 2003.

Esterházy Péter 1998a: *Der Ich-Erzähler als Provokation des Mimischen im Diskurs der Phantastik*.

(Péter Esterházy *liest Danilo Kiś und Péter Esterházy*). „Literaturmagazin” 41 (1998):170-177.

Esterházy Péter 2000: *Harmonia caelestis*. Bp., Magvető.

Esterházy Péter 2001: *Műlik az idő*. Kötetben: *A szabadság nehéz mámore*. 24-25.

Esterházy Péter – Marianna D. Birnbaum 1991: *Esterházy-kalauz*. Bp., Magvető.

Esterházy Péter 2008: *Minél idegenebb területekre menni*. (Greff András interjúja) „Magyar Narancs”, 2008. április 24.

Forgács Zsuzsa Brunia: *A visszaadós művésze*. „Magyar Narancs”, 2007. január 11.

Horác 1862: *Horác ódái*. Pest, Lampel Róbert kiadó.

Horatius 1913: *Horatius ódái és epodái*. Bp., Franklin Társulat.

Horatius 1956: *Ódabrane pesme*. (Válogatott versek) Belgrád, Nolit.

Horatius 1984: *Horatius legszebb ódái*. Bp., A szerző [fordító] kiadása.

Horatius 1985: *Ódák*. Bp., Európa.

Horatius 1989: *Összes művei*. Bp., Európa.

Kiś, Danilo 1967: *Kert, hamu*. Fordította Ács Károly. Bp., Európa.

Kiś, Danilo 1986: *A hóltok enciklopédiája*. Fordította Borbély János. Újvidék, Fórum.

Kiś, Danilo 1993: *Élet, irodalom*. Fordította Rajslj Ernese. „Ex Symposium”, 1993/3-4: 44-47.

Kiś, Danilo 1999: *Anatómiai lecke*. Fordította Balázs Attila, Radics Viktória, Varga Piroksa. Bp., Palatinus.

Molnár Ferenc 1926: *A gőzszlop*. In: *A százados köpönyege*. Bp., 2007, Noran.

Radics Viktória 2002: *Danilo Kiś (pályarajz és brevidium)*. Bp., Kijárat.

Snel, Guido 2004: *Gardens of the mind, places for doubt: Fictionalized autobiography in East-Central Europe*. in: M. Cornis-Pope – J. Neubauer (szerk.): *History of the Literary Cultures of East-Central Europe*. Amsterdam-Philadelphia, John Benjamins: 386-400.

The Lisbon 1990: *The Lisbon Conference on Literature*. „Cross Currents”, 9 (1990):75-124.

B U D A P E S T I K Ö N Y V S Z E M L E	
BIRÁLAT	
ÁCS PÁL: A MIKROTÖRTÉNELEM HATÁRVIDÉKÉN – SEBŐK MARCELL KÖNYVÉRŐL	
HIDAS ZOLTÁN: SZOCIOLÓGIAI-POLITIKAI ARCÉLEK – FELKAI GÁBOR NÉMET SZOCIOLÓGIATÖRTÉNETÉRŐL	
BUDA BÉLA: LELKI BETEGSÉGEK – CSABAI MÁRTA KÖNYVÉRŐL	
PROBLÉMA	
BARÁTH KATALIN HAJNAL ISTVÁN IRÁSTÖRTÉNETI IRÁSAIRÓL	
SZABÓ Á. TÖHÖTÖM: A TÖRTÉNET KISAJÁTÍTÁSA AZ ETNOGRÁFIAI ÉRTELMEZÉSBEN	
TISZTELETKÖR	
ORTHMAYR IMRE, KOVÁCS ANDRÁS, KRÓKOVAY ZSOLT, MIKLÓSI ZOLTÁN, TAKÁTS JÓZSEF	
BENCE GYÖRGY POLITIKAI-FILOZÓFIAI TANULMÁNYKÖTETÉRŐL	
SZEMLE	
2008. NYÁR	

